

سیره سیرت و اخلاق عملی امام رضا (ع)

سید حسین خُر، مربی دانشگاه آزاد اسلامی خمینی شهر

* چکیده:

انسان ها از یکسو برای رسیدن به معرفت و سعادت و رستگاری و ازدوم سو برای دارا بودن زندگی توأم با شادابی و دینداری و از سوم سو برای روابط سالم اجتماعی و رعایت حقوق شهروندی، احتیاج مبرم به اسوه های عالی انسانیت و کمال دارند. این اسوه های عالی پس از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله، اهل بیت علیهم السلام هستند. این امامان پاک و بزرگوار در میان مردم و با مردم می زیستند. و هر کدام از آنها بمنزله چراغ پرنوری بودند که راه و مسیر صحیح زندگی را با سیره عملی خود به مردم نشان می دادند. آن بزرگواران که حجت های الهی در روی زمین بودند، پایبند به اصول انسانی و اخلاقی، و عبادی همراه با تواضع و فروتنی و همچنین سرشار از علم و دانش و به طور کلی جمیع فضایل و کمالات بودند و پیوسته تلاش می نمودند که ضمن تکریم مردم، آنان را مورد ارشاد و تعلیم و تربیت ویژه ی خود قرار دهند و چگونه زیستن و چگونه سعادت مند شدن را با اخلاق و رفتار و کردار و عمل خود به آنان بیاموزند. سیره ی عملی بودن امامان بویژه امام رضا (ع) همواره باعث جذب مردم به سوی آن بزرگواران شده است. در این مقاله درصددیم روش تربیتی و اخلاقی و سیره عملی امام رضا (ع) را مورد پژوهش و بررسی قرار دهیم.

* کلید واژه: امام رضا (علیه السلام)، مسلمانان، قرآن، دعا، سوگواری، دین، سعادت مندی، علم

* توجه به نماز از منظر امام رضا علیه السلام:

نماز کارخانه مهم آدم سازی و بهترین راه و روش برای سعادت مندی و عاقبت بخیری است و با توجه به اینکه اولین سوال در قیامت است، بروی آوردن حقیقی به آن، همراه با نیت پاک و خالص، انسان ها را به تکامل و نورانیت و تقرب به خداوند نائل می سازد و سرانجام انسان هایی که آن را اقامه نمایند، سرافراز در هر دو سرا هستند. در سیره حضرات معصومین (علیهم السلام)

به نماز، فوق العاده توجه شده، از جمله امام هشتم علی بن موسی الرضا (علیه السلام) عنایت خاصی به فریضه نماز داشتند که در ذیل به جهت اهمیت، به برخی از آن توجهات می پردازیم. رجاء بن ابی ضحاک که از طرف مأمون، مأمور انتقال امام رضا (ع) از مدینه به مرو بود می گوید: (... و من پیوسته با او بودم و جدا نمی شدم از مدینه تا مرو، و بخدا قسم احدی را ندیدم که از او متقی تر نسبت به خدای متعال باشد، و یا از او بیشتر یاد خدا کند و ذکر خدا گوید، در تمامی اوقاتش، و یا خدا ترس و پارسا تر از او باشد، و چون سپیده می دمید نماز بجای می آورد و در سحر گاه خود می نشست و مشغول گفتن (سبحان الله و الحمد لله، و لا اله الا الله) و تکبیر و صلوات بود تا آفتاب بدمد، سپس بسجده می رفت و در سجده بود تا آفتاب بالا آید، آنگاه بر می خاست و به مردم می پرداخت، آنان را حدیث می کرد و موعظه و پند می داد تا نزدیک زوال ظهر، سپس تجدید وضو کرده و به محل نماز خویش باز می گشت ...)

* عبادت امام رضا علیه السلام در زندان :

عبد السلام بن صالح هروی روایت کرد که گفت: (من در سرخس به در خانه ای که علی بن موسی الرضا (ع)

را در آن زندانی کرده بودند رفتم و او در قید بود، از زندانبان طلب ملاقات کردم، گفت ممکن نیست پرسیدم چرا؟ گفت: برای اینکه در شبانه روز هزار رکعت نماز می خواند ...). رجاء بن ابی ضحاک در خصوص نماز شب، که امام رضا (ع) به آن توجه زیادی داشتند چنین می گوید: (... نوافل شب، و نیز شفع و وتر، و دو رکعت نافله، صبح را چه در سفر و چه در حضر، ترک نمی نمود).^۲ با توجه به عنایت معصومان (علیهم السلام) بویژه امام رضا (ع) نسبت به فریضه نماز نکاتی در ذهن متبادر می شود که از یک سو نماز عهد و پیمانی است میان انسان با خالق خویش و عشق و ارادت و تشکر از ناحیه مخلوق نسبت به آفریدگار هستی، و از دوم سو انسان های نماز گزار در پنج نوبت در شبانه روز با خالق و آفریدگار خویش گفتگو می کنند و از اومی خواهند که آنان را در صراط مستقیم، همان صراطی که راه همه پیامبران و بندگان شایسته و صالحش بر آن بوده اند، قرار دهد و از گمراهی و ضلالت دوری جویند و به سمت کمال رهنمون شوند. از سوی سوم نماز امر به معروف و اقامه ی آن باعث دوری از منکرات و انواع و اقسام زشتیهاست. از سوی چهارم وظیفه ی هر مسلمانی است که این دستور الهی را به نحو احسن اقامه نماید و اگر به صورت (جماعت) که نماد وحدت و انسجام و یکپارچگی میان یکتا پرستان است، برگزار گردد، بسیار زیبا و موثر و مطلوب تر می نماید.

* کرم و بخشش در سیره امام رضا علیه السلام:

از جمله خصوصیات زبینه و ارزشمند حضرات معصومین علیهم السلام به ویژه امام رضا (ع) کرم، بخشش و احسان آنان نسبت به مردم بوده است. آنان در جهت رفع مشکلات و محرومیت زدایی و فقر تلاش های ارزنده ای انجام دادند که در تاریخ و کتب مذهبی درج شده که ذیلا به پاره ای از احسانهای امام رضا (ع) اشاره می نمایم. امام رضا (ع) در روز عرفه در خراسان همه مالش (شاید نقدینه باشد) را احسان کرد و به اهل نیاز تقسیم فرمود. فضل

بن سهل گفت: این غرامت و اسراف است، فرمود: نه بلکه غنیمت است، آنچه را که در آن پاداش و کرامت هست، غرامت مشمار. امام علی بن موسی الرضا علیه السلام فرمود: (سخاوتمند غذای مردم را می خورد تا غذایش را بخورند، و بخیل نمی خورد تا نخورند).^۵ یسع پسر حمزه می گوید: در خدمت امام رضا(ع) بودم در این هنگام شخصی خدمت حضرت وارد شد و عرض کرد من از دوستان شما و اجدادتان هستم، خرجی سفرم تمام شده، اگر صلاح می دانید مبلغی به من کمک کنید، هنگامی که به شهر و دیار خود رسیدم، از طرف شما به اندازه ی همان مبلغ صدقه خواهم داد، زیرا من در شهر خود فردی ثروتمند هستم. در این هنگام امام(ع) برخاستند و وارد اطاقی شدند و دویست دینار آوردند و پشت درب صدا زدند و به آن شخص نیازمند فرمودند: این دویست دینار را بگیر و در مخارج سفر و راه از آن استفاده کن و لازم نیست از طرف من صدقه دهی. فرد نیازمند پول را گرفت و رفت. عده ای به حضرت گفتند: چرا شما خود را در پشت درب مخفی کردید تا هنگام گرفتن دینارها شما را نبیند، حضرت فرمود: به خاطر این که شرمندگی نیاز و سوال را در چهره ی او نبینم.^۶ هنگامی که دعبل بی علی خزاعی که از دوستان امام رضا(ع) بود، قصیده ی خود را در نزد حضرت قرائت کرده ایشان برخاست و به اطاق خود رفت، سپس خادمی را نزد او فرستاد و پارچه ای از خز برای دعبل فرستاد که ششصد دینار (اشرفی طلا) در آن بود، و به آن خادم فرمود: به دعبل بگو به وسیله ی این پول در سفر خود استعانت بجوی و ما را معذور دار (از کمی آن) دعبل گفت: نه به خدا امن پول نخواستم و نه برای پول به اینجا آمده ام. این پول را به نزد آن حضرت باز گردان و بگو: یکی از جامه های خود را به من بده، پس حضرت آن پول را به سوی دعبل باز گرداند و جبهه ای از لباس های خود برای او فرستاد.^۷ و آن حضرت فرمود: سخی نزدیک خداوند، نزدیک بهشت و نزدیک مردم است. سخاوت درختی در بهشت است، کسی که خود را به شاخه ای از شاخه های آن بیاویزد داخل بهشت می شود.^۸ با توجه به آن چه که پیرامون سیره ی عملی امام رضا(ع) در خصوص بخشش و احسان و کرم، گفته شد نکاتی در ذهن مترتب می گردد:

مسلمانان و بویژه صاحبان ثروت بایستی از یکسو، نسبت به رفع نیازمندیهای دیگران و فقر زدایی کوشا باشند و از سوی دوم احسان و لطف آنان همراه با منت نباشد و از سوی سوم بخشش و انفاق بصورت مخفیانه و بصورت آبرومندانه انجام گیرد. امام رضا(ع) در این خصوص فرمودند: (هر که کار نیکش را در نهان دارد هفتاد برابر آن کار نیک پاداش برد)^۹
* توجه و عنایت خاص امام رضا(ع) به تلاوت قرآن و روز داری:

ابراهیم بن عباس می گفت: (ندیدم از امام رضا(ع) درباره چیزی سوال شود، مگر آنکه می دانست و اعلم از او در زمانه ندیدم مأمون در هر سه روز او را با سؤال از هر چیز امتحان می کرد و بوی جواب می داد، همه ی سخن او و جواب او از (قرآن) بود و مثل از آیات (قرآن) می آورد و قرآن را در هر سه روز یکبار ختم می کرد و می فرمود زودتر هم می توانم ختم کنم، ولی به آیه نگذرم جزء آنکه فکر کنم در آن و در اینکه برای چه نازل شده و در چه وقتی نازل شده و از این رو در سه روز ختم کنم).^{۱۰} امام رضا(ع) فرمود: (قرآن کلام و سخن خداست، از آن نگذرید و هدایت را در غیر آن نجوئید که گمراه می شوید)^{۱۱} رجاء بن ابی ضحاک

درباره آن حضرت می گوید : (و اگر در ایام روزه مسافر بود و بشهری وارد می شد قصد اقامه ده روز می کرد و روزه اش را افطار نمی نمود، چون شام می شد ابتداء به نماز مغرب می پرداخت پیش از آن که افطار کند. ۱۲ آن حضرت بسیار روزه می گرفت ، و سه روز روزه هر ماه از وی فوت نمی شد و می فرمود: (این روزه مانند روزه گرفتن همه سال است) ۱۳ شایان ذکر است که قرآن از یکسو ، مؤید و تأکید کننده ی اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام است و انسان ها را دعوت به راه و روش و سیره ی آنان نموده است. و از دوم سو امامان معصوم علیهم السلام نیز در مسیر قرآن که همان صراط مستقیم الهی است، حرکت کرده و انسان ها را هدایت قرآنی می نمودند. پس وظیفه ی الهی ما مسلمانان ایجاب می نماید که توجه لازم و واقعی نسبت به کتاب زندگیمان یعنی (قرآن) داشته باشیم و به ساخت مقدس ثامن الائمه امام هشتم (ع) اقتداء نمائیم . همانند ایشان برنامه های زندگی خود را بر اساس (قرآن) تنظیم و مرتب کنیم.

*تواضع و فروتنی و اصول اخلاقی در سیره امام علی بن موسی الرضا علیه السلام:
 ابن شهر آشوب، در خصوص تواضع و فروتنی امام (ع) می نویسد: روزی امام وارد حمام شد، مردی که حضرت را نمی شناخت، از وی درخواست کرد تا او را کیسه کشد، امام نیز پذیرفت و مشغول شد، حاضران به آن مرد ، حضرت را معرفی کردند و او با کمال شرمندگی و سرافکنندگی از حضرت عذرخواهی کرد. امام رضا (ع) او را آرام نمود و به کار خود همچنان ادامه داد. ۱۴ ابراهیم بن عباس روایت کرده که گفت: هرگز ندیدم امام رضا (ع) با کلامی در گفتارش به کسی جفا و یا درشتی کند، و هیچگاه ندیدم سخن کسی را قطع کند، صبر می کرد تا طرف سخنش تمام شود و بعد اگر لازم می دید کلامی می گفت ، و ندیدم کسی از او حاجتی بخواهد و برایش مقدور باشد و رد کند، و هرگز نزد کسی پای خود را دراز نمی کرد، و در برابر هم نشین و جلسی تکیه نمی داد، و هرگز ندیدم از خدمتکاران و کارگزاران خود کسی را بد بگویم و دشنام دهم و یا در پیش چشم کسی آب دهان بیندازم، و هرگز ندیدم در خندیدن قهقهه نماید، بلکه خنده اش تبسم بود، و چون خلوت می شد و سفره طعام برای او می گستردند همه غلامان و خدمتکاران را بر سر سفره می خواند، حتی دربان و مهتر را، امام (ع) بسیار کم خواب بود و بسیار بیداری می کشید و بیشتر شب را با بیداری بسر می برد، بسیار و بصورت پنهانی صدقه می داد و احسان می کرد و بیشتر این کار را شبهای تاریک انجام می داد. ۱۵ از امام رضا (ع) پرسیدند: بهترین بندگان کیانند؟ فرمود: آنها که چون کار نیک کنند شاد شوند و چون بد کنند آزرش خواهند، چون نعمت شان دهند شکر گویند، چون گرفتار شوند صبر کنند، و چون خشم گیرند در گذرند . ۱۶ در ارتباط با پایبندی حضرت به اصول اخلاقی و انسانی و فروتنی ایشان نسبت به مردم چنین آمده است : (یاسر، خادم امام می گویند: امام رضا (ع) به ما فرموده بود اگر بالای سرتان ایستادم (و شمارا برای کاری طلبیدم) و شما به غذا خوردن مشغول بودید بر نخیزید تا غذایتان تمام شود. بهمین جهت بسیار اتفاق می افتاد که امام ما را صدا می کردند، و در پاسخ می گفتند: به غذا خوردن مشغولند و آن حضرت می فرمود، بگذارید غذایشان تمام شود. ۱۷ امام هشتم (ع) به مردم و مسلمانان سفارش می کردند که موجبات آزار و اذیت دیگران را فراهم نکنید و در این راستا می فرمود: (مسلمان کسی است

که مسلمانان دیگر از زبان و دستش درامانند و کسی که همسایه اش از شر او در امان نباشد، از ما نیست) ۸ و نیز فرمودند: (در قیامت آنکس به من نزدیک است که در دنیا خوش اخلاق تر و نسبت به خانواده ی خود نیکوکارتر باشد). ۹ و باز فرمودند: (همانا کردار نیک و بد بندگان بر رسول خدا (ص) عرضه می شود). ۱۰ و همچنین فرمود: (مؤمن، مؤمن نیست مگر اینکه سه خصلت در او باشد، سنتی از پروردگارش، سنتی از پیامبرش و سنتی از مولایش. سنت پروردگارش، حفظ اسرار خویش است و اما سنت پیامبر (ص) مدارا کردن با مردم و اما سنت مولایش صبر در سختی ها و مشکلات است). ۱۱ و نیز می فرمود: (محبت با مردم نصف عقل است) ۱۲ توجه به فرامین و سیره ی عملی حضرات معصومین علیهم السلام بویژه امام رضا (ع) و عمل به آن، آثار بسیار ارزنده ای هم در زندگی فردی و هم در جامعه به ارمغان می آورد و زمینه را از یکسو برای الفت همگانی و ازدوم سو دور شدن از رذایل اخلاقی و ازسوم سو رعایت حقوق اجتماعی و شهروندی و از چهارم سو اعتلا به معنویات و قرب الی الله مهیا می نماید.

* دعا، در منظر حضرت امام رضا (ع) :

از امام رضا (ع) نقل شده که همواره به اصحاب خود می فرمود: بر شما باد سلاح پیامبران، از او پرسیده شد که سلاح انبیاء چیست؟ فرمود: سلاح انبیاء دعا می باشد. ۱۳ و نیز فرمود: (هیچ مؤمنی نباشد که بر برادران و خواهران مؤمن و مسلمان، زنده یا مرده، دعا کند، جز آنکه خداوند به تعداد هر برادر و خواهر مؤمنی، از هنگام برانگیخته شدن آدم علیه السلام تا بر پایی رستاخیز بر او حسنه نویسد) ۱۴ و همچنین فرمود: (یک دعای پنهانی بنده، با هفتاد دعای آشکار برابر آید) ۱۵ عبدالله بن ابان که نزد حضرت امام رضا (ع) منزلتی داشت، گوید، به آن حضرت عرض کردم: برای من و خانواده ام به درگاه خدا دعا بفرما. فرمود: مگر من دعا نمی کنم؟ بخدا که اعمال شما در هر صبح و شام بر من عرضه می شود. عبد الله گوید: من این مطلب را بزرگ شمردم به من فرمود: مگر تو کتاب خدای عزوجل را نمی خوانی که می فرماید: بگو (ای محمد ص) در عمل کوشید که خدا و رسولش و مؤمنان کردار شما را می بینند، بخدا که آن مؤمن علی بن ایطالب است. ۱۶ یکی از حوادث مهمی که باعث محبوبیت بیشتر امام رضا (ع) در میان مردم خراسان و شیعیان گردید، نزول باران رحمت بر اثر دعای حضرت بود. هنگامی که حضرت به ولایتعهدی مأمون منصوب شد، منطقه خراسان دچار کم آبی شد و مزارع و باغات در معرض خطر قرار گرفت. مأمون از امام (ع) خواست که دعا کند و از خداوند بخواهد تا باران رحمت خود را نازل نماید. امام (ع) به خواسته ی مأمون پاسخ مثبت داد و پذیرفت که در پیشگاه الهی دعا کند. سر انجام در موعد مقرر به بیابان رفت و مردم زیادی نیز گرد آمده بودند. حضرت بر فراز منبر قرار گرفت و پس از حمد و ثنای پروردگار عرض کرد: (بار الها! تو قدر و منزلت اهل بیت علیهم السلام را بالا بردی و به آنان بزرگی و عظمت بخشیدی. مردم به امید فضل و رحمت تو به ما متوسل شده اند، تا تو درخواست دارم حاجت آنها را برآوری و باران رحمت را نازل نمایی، بارانی که ویرانی و زبانی به بار نیآورد، بارانی که شروع آن موقعی باشد که مردم از صحرا برگشته و به منازل و قرارگاه های خود رسیده باشند) سرانجام دعای حضرت مستجاب شد و همانطور که از پیشگاه الهی درخواست

نمود بود عملی گردید. ۲۷ نزول باران رحمت بر اثر دعای حضرت، موجب قدر شناسی مردم گردید و همه یک زبان می گفتند: بزرگواری ها و کرامت حضرت باری تعالی بر فرزند پیامبر اسلام (ص) گوارا باد. محتمل است که هدف مأمون از فرستادن حضرت برای دعای باران، این بود که ایشان پس از حضور در بیابان به اتفاق انبوهی از مردم و دعا در پیشگاه الهی، دعایشان مستجاب نشود و ایشان را در میان عامه مردم تحقیر نماید. اما با استجابت دعای حضرت، موقعیت مأمون نیز تضعیف و این حادثه برای وی گران تمام شد. استجابت دعای حضرت و نزول باران رحمت، از یکسو موجب فزونی محبوبیت و علاقمندی به امام رضا (ع) در افکار عمومی شد و از سوی دوم زمینه نفوذ تشیع و گرایش به آن را مخصوصاً در افرادی که معرفت و علاقه مندی آنها به امام (ع) ریشه دار و عمیق بود، فراهم کرد. ۲۸ خداوند متعال در قرآن نیز انسان هارا به دعا دعوت نموده و می فرماید: (ادعونی استجب لکم) ۲۹ بخوانید مرا تا اجابت کنم شما را و یا فرمود (قل مَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّي لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ) ۳۰ بگو پروردگارم برای شما ارجی قائل نیست اگر دعای شما نباشد. با توجه به فرمایشات الهی و سفارش پیامبر اکرم (ص) و حضرات معصومین علیهم السلام بویژه حضرت امام رضا (ع) در خصوص (دعا) بر همه ما لازم است تا به توسعه و تقویت فرهنگ دعا در زندگی فردی و اجتماعی همت نمائیم. چرا که توسعه و تقویت آن تأثیرات شگرف و بس عظیمی می تواند به همراه داشته باشد. دعا از یکسو زمینه شناخت و معرفت بیشتر بویژه شناخت پروردگار متعال را در ما مهیا می نماید، و از دوم سو ارتباط انسان ها با خداوند بیشتر شده و زمینه ی قرب الی اله فراهم می گردد. دواز سوم سو انسان ها به نیازمندی خود در پیشگاه حضرت حق اعتراف می نمایند و از خود خواهی و تکبر دوری می کنند و سر بر آستان بندگی خداوند می ساینند و از چهارم سو رذایل اخلاقی و مفاصد اجتماعی به حداقل می رسد و از پنجم سو روح امید و تحرک و پویایی و شادابی در افراد دمیده می شود و افسردگی ها و ناامیدی ها رخ بر می بندند.

*سفارش امام رضا علیه السلام در خصوص زیارت امام حسین (ع) و سوگواری برای آن حضرت:

از جمله توصیه های حضرات معصومین علیهم السلام به شیعیان و مسلمانان، زیارت مزار مطهر حضرت امام حسین (ع) است. در این راستا جملات حکیمانه از ناحیه ی مقدس حضرت امام رضا علیه السلام در متون مذهبی و حدیثی مآملده که به برخی از آنها اشاره می نمائیم. امام رضا (ع) فرمود: (هر که مزار امام حسین (ع) را در کنار رود فرات زیارت کند، همانند کسی است که خداوند را بر فراز عرش او زیارت نموده است) ۳۱ یکی از یاران امام رضا (ع) از پادشاه زیارتگر مزار امام حسین (ع) پرسید. امام فرمود: (با یک عمره برابر آید) ۳۲ و نیز فرمود: (کسی که مصائب مارا به یاد آورد، پس بگیرد و بگیراند، در روزی که چشم ها گریانند، گریان نخواهد بود) ۳۳ و باز فرمود: (هر کس در مجلسی نشیند که امر ما در آن زنده شود، در روزی که قلب ها می میرند، قلبش نخواهد مرد) ۳۴ امام علی بن موسی الرضا (ع) فرمود: (هر که روز عاشورا کارهای خود را تعطیل کند، خدا حوائج دنیا و آخرت را بر آورد، هر که روز عاشورا را روز مصیبت و حزن و گریه خود کند، خدای عزوجل روز قیامت را، روز خرسندی و

شادیش سازد و در بهشت چشمش به ما روشن شود... ۲۵ امام رضا (ع) به ریان بن شیبب گوید: ای پسر شیبب به راستی محرم همان ماهی است که اهل جاهلیت در زمان گذشته ظلم و قتال را بخاطر احترامش در آن حرام می دانستند. این امت حرمت این ماه را نگه نداشتند و نه حرمت پیغمبرش را، در این ماه ذریه او را کشتند و زنانش را اسیر کردند و بنهانش را غارت نمودند، خدا این گناه را نیامرزد. ای پسر شیبب اگر برای چیزی گریه خواهی کرد برای حسین (ع) گریه کن که چون گوسفند سرش را بریدند و هجده کس از خاندانش با او کشته شد که روی زمین ماندی نداشتند و آسمان های هفت گانه و زمین برای کشتن او گیرستند. ای پسر شیبب اگر خواهی در غرفه های ساخته ی بهشت با پیغمبر (ص)، ساکن شوی بر قاتلان حسین (ع) لعن کن، ای پسر شیبب اگر خواهی ثواب شهیدان با حسین (ع) را در یابی هر وقت بیادش افتادی بگو کاش با آنها بودم و به فوز عظیمی رسیدم، ای پسر شیبب اگر خواهی با درجات بلند بهشت باشی برای حزن ما محزون باش و برای شادی ما شاد باش و ملازم ولایت ما باش و اگر مردی سنگی را دوست دارد با آن خدا روز قیامت محشورش کند) ۲۶ با توجه به سفارش حضرات معصومین علیهم السلام در خصوص زیارت امام حسین (ع) و سوگواری بر آن حضرت نکاتی در ذهن متبادر می شود ۱- سوگواری و نوحه سرایی و محزون بودن در شهادت امام حسین (ع) و زیارت آن حضرت بیانگر مبارزه با طاغوت و ظلم و ستم و بی عدالتی است و یا به عبارتی انزجار و نفرت از کسانی است که بر خلاف رویه شریعت پیامبر (ص) عمل نموده و با غضب جایگاه خلیفه الهی ائمه علیهم السلام به آنان و مردم ستم کردند. ۲- سوگواری و گریه بر مظلومیت امام حسین (ع) این نکته را در اذهان تداعی می نماید که بایستی در هر دوره ای با ظلم و ستم و طاغوت ها و کسانی که در صدد ضربه زدن به شریعت اسلام هستند و یا قصد انحراف ایجاد کردن در آن را دارند، مبارزه نمائیم. ۳- سوگواری و محزون بودن برای امام حسین (ع) و زیارت آن حضرت، بیوند و علاقه ما با ولایت و امامت را مستحکم می نماید و زمینه را برای سعادت مندی ما فراهم می کند. ۴- عزاداری برای امام حسین (ع)، بیوند علاقه ی ما را از یکسو به ارزش های دینی و الهی مضاعف می نماید و از دومی سو روح مبارزه با ستمگران و طاغوت ها را در ما زنده می کند. * ایمان و دینداری از منظر امام رضا علیه السلام :

ابو الصلت هروی گوید: امام رضا (ع) از قول پدران بزرگوار خود، از علی بن ابیطالب (ع) نقل فرمودند که حضرت رسول الله (ص) فرمود: (ایمان عبارت است از معرفت و شناخت قلبی، اقرار با زبان و عمل به اعضاء و جوارح) ۲۷ سه خصلت از نشانه های فهم و بصیرت در دین است، امام هشتم (ع) فرمود: (از نشانه های فهم و بصیرت در دین بردباری و دانشمندی و خاموشی است، خاموشی، یک دری از درهای حکمت است و فرزانیگی و خاموشی جلب دوستی می نماید و دلیل هر خیر و خوشی است.) ۲۸ شایان ذکر است، برای رساندن انسان ها به کمال شایسته خود، که همان مقام خلیفه الهی است، کسب معرفت و شناخت امری ضروری است. برای رسیدن به تکامل نخستین گام کسب (معرفت) یعنی نورانیت دل و دیده است. شناخت و معرفتی که از یک سو به فهم مقام والای پروردگار و از دومی سو شناخت پیامبران بویژه پیامبر اعظم (ص) و امامان علیهم السلام منجر شود. سر منشأ این معرفت، رسیدن

به کمال یعنی قرب الی الله است. کسب معرفت و شناخت قلبی که از پایه ها و ارکان مهم ایمان محسوب می شود، همراه با عمل به دستورات دینی و شریعت ناب محمدی صلی الله علیه و آله که شریعت الهی است، میسر می گردد. در واقع دین مجموعه ای از واقعیت ها و دستورات اعتقادی، اخلاقی، احکامی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی است که توجه به آن برای رساندن انسان ها به سعادت که همان تقرب خداست، ضروری است. امام رضا (ع) فرمود: (هیچ بنده ای به کمال حقیقت ایمان نرسد جز وقتی که سه خصلت داشته باشد، فهم دین، ماندازه گیری صحیح معاش و صبر در مصائب) ۲۱ تمام مصیبت ها و بلاها و آلودگی های اجتماعی و فردی، ریشه در عدم معرفت و در یک کلمه (بی معرفتی) است و لذا فهم و درک دینی، همان چیزی است که پیامبران الهی، بویژه پیامبر بزرگوار اسلام حضرت محمد مصطفی (ص) و امامان معصوم علیهم السلام، مردم را به آن دعوت کرده و در راه تحقق آن زحمات طاقت فرسایی را متحمل شده اند. ایمان و دینداری توأم با تقوای الهی است. امام رضا (ع) در این راستا فرمود: (تقوای الهی پیشه کنید و با فروتنی و سپاسگزاری همراه باشید) ۲۰ کسب مدارج عالی و تقرب یافتن به پیشگاه ربوبی، با تلاش و مجاهدت و تحمل سختی ها و مبارزه با هواهای نفسانی میسر می شود. امام رضا (ع) در این زمینه فرمود: (هر کس بدون تلاش از خدا توفیق بخواهد، خود را استهزا کرده است) ۲۱ همچنین حضرت امام رضا (ع) در خصوص ایمان فرمود: (ایمان یک درجه از اسلام بالاتر است، و تقوا یک درجه از ایمان برتر است، و چیزی برتر از یقین به آدمیزادگان نداده اند) ۲۲ و نیز فرمود: (ایمان چهار پایه دارد، توکل بر خدا، رضا به فضا خدا، تسلیم در برابر فرمان او و واگذار کردن کارها به او) ۲۳ اگر در مسیر صراط مستقیم الهی برای انجام دستورات دینی خود، با توکل به خداوند متعال گام بر داریم و با همت و تلاش و اعتماد به نفس و ثبات قدم آن مسیر ایده آل را بیمائیم، و از حضرات معصومین علیهم السلام نیز کمک بگیریم که خود آن خوبان به ما سفارش کرده اند که در سختیها از ما کمک بگیرید، موفقیت و سعادت مندی خود را تضمین نموده ایم. امام رضا (ع) در این راستا فرمود: (هر گاه امر سختی بر شما واقع شود، به واسطه ای ما از خداوند عزوجل استعانت جویید) ۲۴

* علم و دانش در سیره ی امام رضا علیه السلام :

از جمله مسؤلیت های مهم ائمه اطهار علیهم السلام به ویژه امام رضا (ع) از یک سو ارشاد و هدایت آحاد مردم و سوق دادن آنها به قرآن و سیره ی پیامبر اعظم (ص) و از دوم سو تعلیم و تربیت مردم و توجه دادن آنان به علم و دانش و مبارزه با انواع نادانی ها، جهالت ها و شبهات و سر انجام تربیت شاگردان، عالمان و اندیشمندان بوده است؛ کسانی که هر یک در اعتلا و گسترش فرهنگ و مبانی تفکرات شیعی سهم به سزایی داشته اند. ۲۵ امام رضا (ع) هم در مدینه منوره و هم زمانی که به مرو هجرت نموده، همواره پاسخگوی تشنگان و جویندگان علم و دانش و معرفت بود. در این خصوص آن حضرت فرمود: (دانش های ما را فرا گیرید و به مردم یاد دهید، زیرا اگر مردم زیبایی سخن ما را بدانند، ما پیروی می کنند) ۲۶ همچنین ایشان می فرمود: (من در روضه منوره نبوی می نشستم، در حالی که علمای بسیاری در مدینه حضور داشتند، هنگامی که یکی از آنان در پاسخ سوالی در می ماند، همگی

آنان، افراد را به نزد من می فرستادند و من پاسخگوی سؤالات آنان بودم) ۲۷ علی بن موسی الرضا علیه السلام طی دوران اقامت خود در مرو، مرکز علمی و اداری خراسان، برای ترقی اندیشه و اعتقادات مردم خراسان کوشش بسیار نموده و با مناظره های علمی با اهل کتاب و نحله های فکری گوناگون، موجبات اعتلای معرفت و بینش دینی مردم این منطقه را فراهم آورد. آن حضرت با تشکیل محافل علمی و کلامی و حدیثی به دفاع از اصول اسلام و فرهنگ اهل بیت پرداخت و به ایرادات و شبهات فرق نیز پاسخ داد و بدین ترتیب بر نفوذ شخصیت علمی و معنوی خود افزود. ۲۸ شمار مناظرات امام رضا(ع) با اهل کتاب و نمایندگان مسیحیان، یهودیان، مانویان، زرتشتیان، صابئین و فرق اسلامی بسیار است. مباحث این مناظرات علمی درباره آفرینش جهان، توحید، صفات خداوند، انبیای الهی و عصمت آنان، جبر، اختیار و امامت، تفسیر آیات گوناگون قرآن، فضایل اهل بیت علیهم السلام، احادیث، دعا و احکام دین بوده ۲۹ امام رضا(ع) علاوه بر مناظرات علمی و عمومی با علمای ادیان، در منزل خود و مسجد مرو نیز حوزه علمی تشکیل داد و به قدری مشتاقان علم و دانش و شیعیان در نزد وی زیاد شدند و به کسب علم می پرداختند که مأمون دستور به تعطیلی آن مجالس را صادر کرد. مأمون به محمد بن عمرو طوسی دستور داد مانع ورود اجتماع آنها در خانه حضرت شود. حضرت پس از شنیدن این خبر فرمود: (خدا یا! از کسی که به من ظلم کرده، مرا خوار نموده و شیعیان را ز درب خانه من دور کرده است، انتقام مرا بگیر). این خبر از یک سو نشانه‌ی عظمت علمی امام و تلاش‌های وافر ایشان در انتقال دانش و معارف علمی و دینی به شیعیان بود و از دوم سو گسترش حوزه های علمی و کانون های شیعی رادر برداشت و از سوم سو نشان دهنده ازدیاد مشتاقان، علاقمندان و شیعیان به حضرت بود، تا از سرچشمه معارف ولایی سیراب گردند و از سوی آخرین بیانگر سازش ناپذیری حضرت در مقابل دستگاه ظالمانه‌ی مأمون بود. چنان که بلافاصله پس از راندن شیعیان از منزل ایشان، آن امام اعتراض و شکایت خود را به صراحت اعلام کرد. ۵۱

نتیجه:

از آنچه تا کنون پیرامون (سیره ی تربیتی و اخلاقی و عملی امام رضا علیه السلام) گفته شد، نتایج ذیل مترتب می گردد: ۱- در سیره ی عملی حضرات معصومین علیهم السلام، بویژه امام رضا(ع) به نماز و عبادت خداوند متعال، فوق العاده توجه شده و آن را مهمترین عامل رستگاری و سعادت مندی دانسته اند. ۲- کرم و بخشش و احسان امام رضا(ع) و تلاش آن حضرت در رفع محرومیت و فقر زدایی، ستودنی است. پس ما نیز در این زمینه به آنحضرت اقتداء نمائیم. ۳- حضرت امام رضا(ع) به قرآن، کتاب مقدس الهی و معجزه پیامبر اکرم(ص) که کتاب زندگی و چگونه زیستن و سعادت مند شدن است، توجه زیادی داشتند و پیوسته همراه با تدبر و تفکر در آن قرائت می نمودند و مانیز در این راستا از امام(ع) درس می گیریم ۴- توجه ما به اصول انسانی و اخلاقی در سیره ی عملی امام رضا(ع)، زمینه را برای الفت و محبت همگانی و دور شدن ارز رذایل اخلاقی فراهم می نماید و همچنین احترام به حقوق اجتماعی و شهروندی را به ما می آموزد و باعث تقرب بیشتر ما به سمت خداوند می شود. ۵- دعا و راز و نیاز با خداوند و سر بر آستان بندگی حضرت حق سائیدن، در سیره ی عملی

امام رضا(ع)، فوق العاده مورد توجه قرار گرفته، پس ما نیز امام رضا(ع) را الگویی خود قرار دهیم و به دعا در زندگی بیشتر توجه می کنیم و به توسعه و تقویت فرهنگ دعا در جامعه کمک می نمایم. ۶- سوگواری و عزاداری برای سید و سالار شهیدان، حضرت ابا عبدالله الحسین(ع)، در مکتب امام رضا(ع) تأکید خاصی شده و آن حضرت مردم را ترغیب به این امر می نمودند. ۷- برای رستگاری و سعادت‌مدی در دنیا و آخرت، توجه به سفارشات امام رضا(ع) در خصوص ایمان و دینداری و رعایت تقوای الهی و کیب معرفت و شناخت قلبی، امری ضروری است ۸- امام رضا(ع) در انتقال دانش و معارف علمی و دینی به شیعیان و مسلمانان و همچنین غیر مسلمانان، تلاش های وافری انجام دادند و موجبات گسترش کانون های شیعی و علمی را فراهم نمودند. پس ما نیز با توانمندی به علم و دانش و تولید علم پرداخته و در مکتب امام رضا(ع) تلمذ نموده و در زمینه را برای اعتلا و توسعه ی فرهنگ ناب شیعی در سراسر جهان مهیا نمایم.

۱. شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا(ع)، المجلد الثاني، ص ۴۲۱
۲. همان منبع، ص ۳۳۰
۳. همان منبع، ص ۲۲۷
۴. مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۱۰۰، حدیث ۴۹
۵. ابن شعبة الحرانی، تحف العقول، ص ۵۲۴
۶. بحار الانوار، ج ۳۹، ص ۱۰۱
۷. شیخ مفید، الارشاد، ج ۲، ص ۳۷۱، ۳۷۰
۸. لقماتی، بهترین آرزو های زندگی، ص ۲۳۹
۹. شیخ صدوق، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ص ۴۱۱
۱۰. شیخ صدوق، امالی، ص ۶۶۰
۱۱. مسند الامام الرضا(ع)، ج ۱، ص ۳۰۵
۱۲. شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا (ع)، المجلد الثاني، ص ۴۲۷
۱۳. همان، ص ۴۳۲
۱۴. ابن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، ج ۴، ص ۳۶۲
۱۵. شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا (ع)، المجلد الثاني، ص ۴۲۲
۱۶. ابن شعبة الحرانی، تحف العقول، ص ۵۲۳
۱۷. کلینی، اصول کافی، ج ۶، ص ۲۹۸
۱۸. حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۱۲۷، حدیث ۱۵۸۴۲
۱۹. مسند الامام الرضا(ع)، ج ۱، ص ۳۹۴
۲۰. کلینی، اصول کافی، ج ۶، ص ۳۱۹
۲۱. شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا (ع)، المجلد الاول، ج ۱، ص ۵۲۹-۵۳۰
۲۲. ابن شعبة الحرانی، تحف العقول، ص ۵۲۰
۲۳. عزیزی، عباس فضائل و سیره ی امام رضا(ع) در آثار علامه حسن زاده آملی، ص ۵۲
۲۴. شیخ صدوق، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ص ۳۷۱
۲۵. همان منبع، ص ۳۶۹
۲۶. کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۳۱۹
۲۷. شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا (ع)، المجلد الثاني، ص ۱۸۳ و ۱۷۹
۲۸. حر، سید حسین، امام رضا (ع) و ایران، ص ۱۶۲
۲۹. سوره غافر، آیه ۶۰
۳۰. سوره فرقان، آیه ۷۷
۳۱. شیخ صدوق، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ص ۱۹۷
۳۲. همان منبع، ص ۱۹۹
۳۳. حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۵۰۲، حدیث ۱۹۶۹۳
۳۴. همان منبع، ج ۱۲، ص ۵۰۲، حدیث ۱۹۶۹۳
۳۵. شیخ صدوق، امالی، ص ۱۲۰، ۱۳۰
۳۶. همان منبع، ص ۱۲۰، ۱۳۰
۳۷. شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا(ع)، المجلد الاول، ص ۴۶۲
۳۸. شیخ صدوق، خصال، ج ۱، ص ۱۶۳
۳۹. ابن شعبة الحرانی، تحف العقول، ص ۵۲۵
۴۰. مجلسی، بحار الانوار، ج ۶۸، ص ۵۲، حدیث ۸۶
۴۱. همان منبع، ج ۷۵، ص ۲۵۶، حدیث ۱۱
۴۲. ابن شعبة الحرانی، تحف العقول، ص ۵۲۳
۴۳. همان منبع، ص ۵۲۳
۴۴. مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۲۲، حدیث ۱۷
۴۵. حر، سید حسین، امام رضا (ع) و ایران، ص ۱۵۸
۴۶. مجلسی، بحار الانوار، ج ۲، ص ۳۰
۴۷. طبرسی، اعلام الوری باعلام الهدی، ج ۲، ص ۶۴
۴۸. منتظر القائم باصغر، تاریخ امامت، ص ۲۱۶
۴۹. همان منبع، ص ۲۱۶
۵۰. شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا(ع)، المجلد الثاني، ص ۲۰۱ و ۳۹۹
۵۱. حر، سید حسین، امام رضا (ع) و ایران، ص ۱۶۱، ۱۶۰

